

סעודה שלישית

הרב עמיחי ישראל כנרתי

לעילוי נשמת אימי פרידה שלומית ע"ה הכ"מ, נלב"ע ו' תמוז תשס"ח

1. סעודה שלישית ביו"ט
 - א. בירור דעות הראשונים והפוסקים
 - ב. האם מותר לשנות מהמנהג ולהחמיר
 - ג. האם אפשר לשנות מנהגים "לחומרא"?
2. מעמד סעודה שלישית בשבת אל מול הסעודה השניה
 - א. שיטת התוספות וסיעתם
 - ב. בירור שיטת הרמב"ם
 - ג. ראייה אפשרית ממרנן המשנה ברורה והחזון איש
 - ד. מסקנה למעשה

בעז"ה, נעסוק במאמר זה בשני דיונים לגבי סעודה שלישית. אין בהכרח קשר בין הדיונים, מלבד העובדה שמדברי הרמב"ם בהלכה אחת אפשר להסיק על שניהם.

1. סעודה שלישית ביו"ט

א. בירור דעות הראשונים והפוסקים

כתב הרמב"ם: "חייב אדם לאכול שלוש סעודות בשבת, אחת ערבית ואחת שחרית ואחת במנחה וכו', וצריך לקבוע כל סעודה משלושתן על היין ולבצוע על שני ככרות, וכן בימים טובים" (שבת, ל, ט). פשטות לשונו היא שבסיום דבריו "וכן ביו"ט" כוונתו גם על הרישא (סעודות) וגם על הסיפא (לחם-משנה). כך אכן הסביר הטור (סימן תקכט) שהרמב"ם¹ סובר שחייבים ביו"ט לאכול סעודה שלישית כמו בשבת.²

¹ גם מהרמב"ם בהלכות יו"ט (ו, ט) שמובא לקמן, אפשר להבין בפשטות שצריך ג' סעודות ביו"ט (כטור ולא כבי"ט), וכן ראייתי שציון לרמב"ם זה בשש"כ (ניין הערה ד'), ועי' לקמן בהרחבה על הרמב"ם הנ"ל. ונעיר פה לדבר פלא בלשון הרמב"ם, שבהלכות יו"ט (פרק ו') אינו מזכיר כלל מילת **סעודה** (כמו שכותב בהלכות שבת), ורק כותב מילת **לאכול**, וצ"ע.

² ועי' בספר "סדר-היום" (לר"מ בן מכיר, תקופת הבי"ט) בהלכות חג שבועות, שכותב ג"כ שראוי לסעוד ג' סעודות ביו"ט (ועי' היטב שם בסוף הלכות ר"ה, שמוכח שאינו סובר כך לחובה גמורה).

הסברא לחיוב ברורה: מפני שלא ירד מן ביו"ט, אלא בערב ביו"ט ירד כפליים, ולכן למעשה צריך לחם-משנה ביו"ט³, הרי מן הדין שנצריך סעודה שלישית שנלמדת גם היא מפרשת המן (שכתוב שם ג' פעמים מילת "היום", כמש"כ בגמרא שבת קיח).

לעומת זאת, יש דעות שפוטרות מסעודה-שלישית ביו"ט:

הטור (שם) כתב: "ואדוני אבי הרא"ש לא נהג כן", וכ"כ המאירי (שבת קי"ז): שלא נהגו כן. יתר על כן, הבי"י (שם) הטיל ספק גם בדעת הרמב"ם – "ואינו מוכרח בדבריו", דהיינו, שיתכן שסיוס לשונו "וכן ביו"ט" קאי רק על הסיפא. אכן, בשו"ע (תקכט, א) כתב כדעת הרא"ש: "ולא⁴ נהגו לעשות ביו"ט סעודה שלישית"⁵.

גם האחרונים המשיכו והעידו על המנהג, שלא נהגו לעשות סעודה-ג' ביו"ט⁶, ואף פסקו במפורש שכך היא ההלכה.

קיימת גם שיטת-ביניים שכתבה הכלבו (תחילת סימן נח⁷), שאמנם אין אוכלים סעודה גמורה, אבל מוסיפין תבשיל נוסף לסעודת-הבוקר⁸, שיחשב כעין סעודה-ג'⁹.

את טעם השיטות המקילין בסעודה ג' ביו"ט כתב בכלבו (שם), שהואיל וג' סעודות אינן חיוב דאורייתא¹⁰, "די לנו לדקדק בה בשבת משום חומרא דשבת, ולא ביו"ט

³ ראה הדיון על זה בתוס' (פסחים קטז.ל), ופסק הלכה בשו"ע (תקכט, א).

⁴ והיינו, שמעיד בזה על המנהג בדורו (לעומת הטור, שרק העיד על מנהג אביו הרא"ש).

⁵ הרמ"א כנראה מודה בשתיקתו שכך המנהג גם באשכנז.

על הגר"א העידו (ספר מעשה-רב, ס"י קפה) שלא היה אוכל ג' סעודות ביו"ט, חוץ מיו"ט האחרון של פסח, מפני חביבות מצות אכילת מצה. כמו כן, ידוע שחסידי חב"ד נוהגים אז סעודת משיח.

⁶ בספרי ההלכה המאוחרים המשיכו לכתוב כשו"ע שכך המנהג, וז"ל הברכי-יוסף (סי' תקכט): "מנהגן של ישראל תורה היא, והנח להם לישראל אם אינם נביאים וכי' **דעל דרך האמת אין מקום ביו"ט לסעודה ג'.**" וכ"כ בספרו מורה-באצבע (ז, רטו): "ביו"ט שאין סעודה-ג', דעי"פ הסוד אין יחס לסעודה ג' ולא שייך חומרא בזה", ועיין באורחות-חיים (ספינקא) שהפנה לזהר פרשת אמור.

וע"ע בכנסת הגדולה שכתב שכך נוהגין, וגם בזמנינו הסכים הגר"ש אלישיב שליט"א (ספר "מבקשי-תורה" על יו"ט) שכך המנהג.

ובאמת שאין הוכחות מפורשות בשי"ס לחיוב או לפטור בזה, וכבר דנו אחרונים (תויו"ט במסכת מעשר-שני, ה"ג, והמ"א בסימן תקכט) לנסות להוכיח ממקומות שונים, ורבים דחו הוכחות אלו, ואכמ"ל.

⁷ וראה בכלבו סוף סימן ק"ו (עמוד עט. בדפוס הרגיל) שמזכיר לגבי תג שבועות סעודת מנחה. דבריו הובאו בנו"כ על סימן תצ"ד (א"ר, בה"ט), וצ"ב.

⁸ בשבת אין יוצאים בכך ידי חובה, אולם ראה בספר "מנהג אשכנז הקדמון" (לפרופ' ישראל תא-שמע המנוח, הראני ידידי הרב רועי זק נ"י) עמ' 11-210 דעה בראשונים (רבי יוסף בכור שור תלמיד ר"ת) שסוברת שכן מועיל!

⁹ במ"ב (תקכט, יג) הביא שכך נתפשט המנהג, ועי' לקמן שיתכן שיש בעובדה זו נפק"מ שאפשר להחמיר ולעשות סעודה גמורה. וע"ע במנהגי-החת"ס שכך מופיע מנהגו, ביו"ט לסמוך על ד"ת כסעודה שלישית, ובר"ה אכל פירות.

שאנו אופין ומבשלין בו כל צרכי היום". אמנם עדין הקולא צריכה הסבר, איך מחלקים בין דין לחם-משנה לדין סעודה-ג'. וצריך לומר שהואיל ובפרשת המן מוזכרות המילים היום ושבת באופן הבא: "ויאמר משה אכלוהו היום, כי שבת היום לה', היום לא תמצאוהו בשדה" (שמות ט"ז, כ"ה), לכן בשבת בעיני ג' סעודות וביו"ט סגי ב-ב' סעודות¹¹.
למעשה המנהג הנפוץ היום שלא לאכול סעודה-ג' ביו"ט, אבל היעביץ בספריו¹² זרז בתוקף כן לעשותה, וכן נהג החזו"א זצ"ל¹³.

ב. האם מותר לשנות מהמנהג ולהחמיר

אחר שהתבאר לנו שהמנהג הפשוט הוא שלא לעשות סעודה-ג', יש לעיין האם מותר לאדם¹⁴ לשנות מהמנהג¹⁵ ולהחמיר על עצמו בזה. לבירור זה יש להקדים, שענין הקפדה על מנהג אבות חל גם כשאדם משנה כביכול "לחומרא ולמעליותא" (אם כי הדבר טעון עדיין בירור נוסף והגדרה, עיין לקמן).
כאמור היעביץ הורה לאכול סעודה שלישית ביו"ט, למרות שגם בזמנו לא היה זה המנהג. על כך כתב היעביץ במור-וקציעה (בסימן תקכט): "ואני אומר – לא ילפינן ממקלקלתא". והדברים קשים לקבל, שיש כאן מנהג-שטות שראוי להרחיקו, שהרי רוב הפוסקים קבלוהו ולא ערערו עליו! לכן אולי עדיף לקבל את טענתו השניה של היעביץ: "גם י"ל משום שמאריכין בו על השולחן וממשיכין

¹⁰ לא מוסכם לכו"ע, ועי' ששי"כ (ני"ד, הערה ק"ט, וכן נ"ו הערה מ"ב).

¹¹ הביאור באופן זה שמעתי בזמנו מת"ח אחד, ועיין בסדר-היום (לעיל הערה 2) ובפרישה (תקכט,ג) הסבר **כעין זה**, שהנהגת לחם-משנה תלויה בעובדה שלא ירד מן ביו"ט אלא לפניו, והנהגת ג' סעודות תלויה במקור **בפסוק** שנאמר לגבי שבת (וצ"ל לדעתם שחיוב שתי סעודות פשוט מסבא בגלל דין כבוד ועונג יו"ט) [הערת המערכת: גם ביום חול היו אוכלים שתי סעודות ויעיין שיטת רבי אליעזר שחיוב אדם לאכול י"ד סעודות בסוכה בוקר וערב].

¹² במור-וקציעה (תקכט), בלחם-שמים על המשניות (מעשר-שני, ה, ו), ובסידור בית-יעקב (עמ' 259).

¹³ העידה על זה אחותו, אשתו של הגאון בעל הקהילות-יעקב זצ"ל, והביא זאת בנה הגר"ח קנייבסקי שליט"א בספרו טעמא דקרא (ברשימת הנהגות החזו"א ששמע מאמו). שם מובא שהחזו"א נהג גם בסעודת "מלוה-מלכה" ביו"ט, ועי' מש"כ בזה בס"ד בחוברת "מדובקים ביראתך".

¹⁴ שתשקה נפשו בחומרא זו, ושמח לקימה (ולא שיזהיר ויזרז אחריו לזה), ועי' גם למרן הרב זצ"ל באורח-משפט עמ' קכ"ג בגנות אלו שנוטים תמיד לחומרות יתרות, וראה מש"כ בשם מרן הגרש"ז אויערבך זצ"ל מתי נקרא חומרא רצויה (הליכות-שלמה, תפילה, עמ' נה, וכן ראה בשמו בספר "ועלהו לא יבול" ח"א עמ' קנט).

¹⁵ אא"כ נחדש חידוש גדול, שהמנהג הוא להקפיד בדווקא על שתי סעודות ולא יותר (ראה בברכ"י לעיל, ע"ד הסוד), ואז כמובן הוא קולא ולא חומרא.

בפרפראות, חשבו שעולה להם". זאת אומרת, שהואיל ויש גם מנהג נפוץ לעשות כעין סעודה-ג', לכן המחמיר על עצמו ועושה סעודה-ג' גמורה (וכמו שנהג החזו"א) אינו משנה עקרונית, אלא רק מוסיף בכמות ובהידור ואין בכך שינוי ממש מהמנהג, ודוק¹⁶.

מסקנה למעשה: לאור האמור, נראה למעשה, שהמחמיר ואוכל סעודה-ג' ביו"ט כדעת הרמב"ם והיעב"ץ רשאי, ואפילו אם לא נהגו אבותיו בכך. הגע בעצמך, כגון ביו"ט של פסח שהיום ארוך ואכל בבוקר סעודה, נאמר לאדם שלא לאכול סעודה נוספת בתוך יו"ט, ויקיים בזה לכו"ע עונג וכבוד יו"ט, ובמקום זה שיאכל רק סתם מאכלים בלי סעודה, או שיחכה ללילה ויאכל (בחווה"מ או באיסרו-חג, שאין בהם דין סעודה ברור)! אתמהא!

ג. האם אפשר לשנות מנהגים "לחומרא"?

ידועה חומרת הענין של מנהגי-ישראל, שאסור לשנות מהם – "שמע בני מוסר אביך, ואל תטוש תורת אמך"¹⁷.

יש לעיין, האם מותר לשנות מנהג-אבותיו לצד חומרא. וכגון שאבותיו אכלו קטניות או שרויה בפסח והוא יתחיל להיזהר בזה, או שאבותיו לא נהגו להתעטף בטלית מגיל בר-מצוה והוא יתחיל להתעטף, וכיו"ב. על שינוי מנהג בטלית כתב הגרי"ד סולוביצקי זצ"ל (בספר "מפניני-רב", עמ' כ"ב) שלא לשנות. בדומה לכך העיד הגר"א נבנצל על הגר"י מרצבך זצ"ל שלא נטל מים אחרונים כי מנהג מקומו, ארץ אשכנז, היה שלא ליטול והוא לא רצה לשנות מהמנהג (ספר מקראי קודש של הרה"ג משה הררי שליט"א, פרק ה, סוף הערה ב).

בשם הגר"א מ שך זצ"ל הביאו שצריך להקפיד גם בזה שלא לשנות:

"אחד מתלמידיו שאלו בדבר משך המתנה בין בשר לחלב. בקטנותו הורגל להמתין ג' שעות כמנהג אבותיו שבאשכנז, ועתה חפץ הוא לקבל על עצמו המתנה של ו' שעות. הראוי לו לשנותה אם לאו?

¹⁶ • הערת המערכת: או שנאמר אדרבה, שהואיל והמנהג לקיים כעין סעודה ג' דווקא, אם מוסיף בכמות ובהידור נמצא מוציא לעז על הראשונים כי יוצא שאומר שהסכימו שיש חיוב רק שהקלו לעשותו בכעין סעודה ג' וכעת אנו באים ומחמירים לאכול סעודה ממש כי אנחנו יותר מדקדקים, כביכול, וכך יותר משמע מדקדוק לשונו של היעב"ץ שזו כוונתו לומר שהם טעו, וצ"ע.

¹⁷ מפסוק זה למד רבי יוחנן בפסחים נ: על חובת האדם לשמור על מנהגי אבותיו.

השיבו הגרא"מ שך זצ"ל: "אל לך להחמיר יתר על המקובל לך מאביך. אין לשנות מנהג אבותיך כלל וכלל!". (ישורשי מנהג אשכנזי, הרב המבורגר, ח"א, עמ' 18, הערה 8).

מאידך, דוקא בענין הזה של זמן ההפסקה בין בשר לחלב הביאו בשם מרן הגרש"ז אויערבך זצ"ל שכן ראוי לשנות המנהג לחומרא (קיצור שו"ע על הלכות בשר בחלב לר"א פפויפר זצ"ל, א עמ' קיג)¹⁸ *.

יתכן שהדבר תלוי בהבנת המנהג לקולא, האם יש לפנינו מנהג בדוקא ובקפידא באופן זה לקולא (ואפילו בגלל סיבה כלשהי, שלכאורה אינה כ"כ חשובה, וכגון המנהג שלא להתעטף בטלית עד החתונה שנהגו בו רוב האשכנזים, שנשמך על פסוק), או שיש לפנינו מנהג שסתם לא חשו לחומרא, וצ"ע בנקודה זו.

בשו"ת מהרי"ק (תחילת שורש ט) דייק מדברי רבינו יצחק אבן גיאיות שאין לשנות מנהג המקום, אפילו שיש מנהגים טובים ממנו. ע"ע לשון הרדב"ז בשו"ת (א), תע"ו): "וכיון שנהגו הכהנים במקומנו שלא להיזהר בזה, מנהג אבותינו בידינו תורה היא ואין לשנות מנהגם", ולשון מרן הרא"ה זצ"ל: "... שכל אחד מהעדות מחויב הוא לקיים אל תיטוש תורת אמך, בין לקולא בין לחומרא" (אורח-משפט, סוף סימן י"ז, עמ' כ).

לסיכום, נראה שצ"ע בנקודה זו, ובכלל כמדומה שכל גדרי הענין של שינוי ממנהגי אבות די עמוס ומעורפל, ואכמ"ל.

2. מעמד סעודה שלישית בשבת אל מול הסעודה השניה

יש לעיין האם מותר בשבת לאכול את הסעודה-השלישית כסעודה עיקרית של היום, יותר מאשר סעודת-הבוקר, וכגון שיאכל בה את הבשר, החמין וכיו"ב, ובבוקר יאכל רק סלט, דגים, וכיו"ב¹⁹.

¹⁸ * הערת המערכת: וכן כתבו בשם הגרי"ש אלישיב, יבלחט"א. יתר על כן גם הש"ך והט"ז מעידים שבזמנם המנהג היה להקל בהמתנת שעה, כמו שכבר העידו התרוה"ד והרמ"א והם בכל זאת כתבו להחמיר.

¹⁹ כגון שרוצה ללמוד בין הסעודות ולהתפלל מנחה ביותר ריכוז, וירא שסעודה גדולה תגרום לו כבדות (וראה במסופר על הרה"צ רבי יחזקאל לוינשטיין זצ"ל, משגיח דפוניבו, בספר תולדותיו והנהגותיו "מופת-הדור" עמ' מ"ד: "ספרו התלמידים המקורבים, שבשבועות האחרונים לחייו היה אוכל סעודת ליל-שבת כסדר זה: כזית פת עם קצת

והנה הפוסקים לא עסקו בשאלה זו, אבל כנראה שנחלקו בזה כבר הראשונים, וכפי שיבואר לקמן, בס"ד.

א. שיטת התוספות וסיעתם

הנה ידוע מה שדנו הראשונים, האם יוצאים יד"ח בסעודה-שלישית ב"מיני-תרגימא" (=מאכל מחמשת מיני דגן, וי"א שאפי' בשר ודגים וכיו"ב, וי"א שאפי' פירות). טעם השיטה להקל בסעודה-שלישית, שכתבו תוס' (פסחים, ק"א.) הוא שב"סעודת ערבית ושחרית שהם עיקר כבוד שבת" יותר מחמירים מאשר בסעודה שלישית. כטעם זה משמע שנקטו כל הראשונים²⁰ שדנו בענין (למרות שלא פרשוהו), מזה שדנו להוכיח להקל במיני-תרגימא מהגמ' במסכת סוכה כז. שאפשר "להשלים" את סעודות החג במיני-תרגימא (עיי"ש), וכן גם מלשון תוס' שם בפסחים: "להשלים" נראה בפשטות שסעודה ג' הינה כתוספת והשלמה, ואינה עיקר הסעודות.

בביאור קביעת תוס' שיש סעודות עיקריות וסעודה טפלה, באר הגאון החיד"א (מתזיק-ברכה, רצ"א, ד):

הנה הסוברים דסעודה שלישית לא בעיא לחם ומצי פטר נפשיה במיני תרגימא וכיוצא, ניחוי אנן מה ראו על ככה ולחלק יצאת סעודה ג' מחברותיה, והלא לשון חכמים בש"ס כמה זימני ג' סעודות ואסמכוהו (שבת קיז): אקרא דתלתא היום כתיבי. ומשמע דשקולות ה-ג' סעודות וכי הדדי נינהו, ואמאי גרעו כח סעודה ג' מאינך?

ונראה דדעתן ז"ל דהגם דחיובא רמיא לאכול ג' סעודות בשבת מ"מ סעודת לילה וסעודת שחרית שהן דרכן של בריות לאכול יום ולילה ורובא דרובא דעלמא כל הימים אין נגרע לחם חוקם לילה ויום, לכן בשבת צריך לעשותם בלחם כי ב' סעודות אלו מידת כל אדם דבר יום ביומו. אך סעודה ג' הנוספת ביום שבת דוקא ואינו רגיל בה תסגי ליה בפירות או תבשיל וכו'. כן נראה שהוא דעת הסוברים דסעודה ג' אינה

דגים, ומרק בשר, ואחר האוכל היה לומד כמה שעות רצופות, ואחר-כך היה אוכל את הבשר לכבוד שבת. ונהג כך, מפני שהרגיש שהבשר מרדים אותו, ודאג לשמור על צלילות המחשבה כדי שלא לבטל מתורה בעיון". וע"ע במנהגי-החת"ס, שנהג קידוש בבוקר על מזונות, ורק בצהרים (לפני חצות) את הסעודה, וכנראה גם מטעם זה), או כגון שכך יותר עונג-שבת בשבילו.

גם בזמננו בצה"ל המציאות היא שסעודת הבוקר חלבית, והסעודה שאחריה בשרית ועיקרית.

²⁰ ראשונים (תוס', רשב"א, ריטב"א וכ"ו) בברכות מט: , שבת קיז, יומא עט, סוכה כז, ועוד.

צריכה לחם. וכן משמע מדברי התוס' פרק ערבי פסחים דף קא ע"א ד"ה טעונו מידי. ונראה שכונתם כמו שכתבתי שהם עיקר כבוד שבת לפי שזה דרך כל אדם לאכול ב' סעודות, א' ביום וא' בלילה, ולכן איבעי לקוימניהו בפת, משא"כ סעודה ג' שהיא תוספת בשבת דוקא.

לפי זה עולה לענייננו, שראוי לעשות את סעודת הבוקר גדולה וחשובה מסעודה שלישית, ובאמת ראיתי שיש גדולי-ישראל שהעירו על זה למעשה, וכנראה ע"פ התוס' בפסחים:

א. רבינו החת"ס, מובא בליקוטי-מנהגיו²¹:

"הקפיד לא לאכול אחרי מוסף פת בקפה, ולא בסעודה שלישית בשר ודגים, כי הסעודה השניה היתה עיקר והשלישית טפלה" (ספר "רבינו משה סופר – החת"ס" לר"י נחשוני ז"ל, עמ' 446).

ב. גם הגר"ש דבליצקי שליט"א זרז בענין:

וכאן המקום להעיר²² על הנהוג אצל הרבה בני אדם לאכול בשבת בבוקר ארוחת בוקר חלבית רגילה וזה נחשב לסעודה שניה, ובצהרי היום אחר זמן מנחה גדולה אוכלים ארוחת צהרים עם בשר וכדומה בתור סעודה שלישית. ואם כי יוצאים בזה ידי חובתם, מכל מקום לא יפה הם עושים כי על ידי זה הם מחשיבים את הסעודה השלישית יותר מהסעודה השניה. וכמו שכבוד יום קודם לכבוד לילה כמו כן כבוד סעודה שניה, שאי אפשר לעשותה בלא פת, קודם לכבוד סעודה שלישית שלכמה דיעות אפשר לעשותה אף בלא פת. ואף שבאשכנז נהגו כך (לפי השמועה) בזמן האחרון, לא היה זה מנהג אשכנז הקדמון. ובספרן של קדמוני תקיפי אשכנז, כהרוקח בס' נ"ד והמהרי"ל בהל' שבת, מוכח להדיא שאכלו התבשילים הטמונים בסעודת שחרית דוקא. ע"כ צריך לזוהר לאכול הסעודה הגדולה בתור סעודת שחרית ואחרי הצהרים סעודה שלישית. (הערות מנוחה-שלמה מסביב לספר מנוחה נכונה (מהדורת תשכ"ה), צוין בש"כ נ"ד הערה ס"א).

²¹ חכ"א חיפש עבורי במנהגי-החת"ס לקבציהם השונים, ולא מצא נוסח כזה, ועכ"פ מסתמא לא בדה ר' יהודה נחשוני ז"ל דבר זה מליבו, וצריך בדיקה (מילת "דגים" ודאי אינה מדויקת, שכתוב להדיא במנהגיו פרט זה שאכל בסעודה-ג' דגים!).

²² מחודש קצת להעיר על ענין שלא מובא בפוסקים אפילו האחרונים (מלבד החיד"א), מזה שלא כתבוהו שמע מינה בפשטות שלא ס"ל קפידא בזה, וכמבואר.

יש להעיר על האמור, שתוסי' בפסחים כתב דבריו למייד שמקל בסעודה-ג' במיני-תרגימא, והרי לא קי"ל כך להלכה!²³
ובנוסף, יש טעמים אחרים לנמק מדוע להקל בסעודה-ג', ע' למשל במ"ב (רצ"א, כ"ד) בשם התוספת-שבת (וקדמם בלבוש) שהטעם שהקלו בגלל שאין דרך לאכול סעודה-ג' לתיאבון.²⁴

ב. בירור שיטת הרמב"ם

כמדומה שגם ניתן להוכיח (בדרך אפשר) שהרמב"ם ס"ל בזה לא כתוסי':
"אע"פ שאכילה ושתייה במועדות בכלל מצות עשה, לא יהיה אוכל ושותה כל היום כולו. אלא כך היא הדת²⁵: בבוקר משכימין כל העם לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ומתפללין וקורין בתורה בענין היום, וחוזרין לבתיהם ואוכלין, והולכין לבתי מדרשות קורין ושונין עד חצי היום, ואחר חצות היום מתפללין תפלת המנחה²⁶ וחוזרין לבתיהן לאכול ולשתות שאר היום עד הלילה" (הלכות יו"ט, ו', י"ט).

כתב המגיד משנה (וכן הוא גם במ"ב ריש תקכט), שהרמב"ם פסק כאן (כרוב הראשונים) הלכה כרבי יהושע, ש"חציו לה' וחציו לכס", ולא כרבי אליעזר שיכול לבחור "או כולו לה' או כולו לכס" (ראה הסוגיה בביצה טו: ופסחים ס:).

²³ שו"ע (רצ"א, ה): "וסברא ראשונה עיקר שצריך לעשותה בפת, אא"כ הוא שבע ביותר" (וראה במ"ב קפ"ח ל"א שלחומרא חישינן לשיטות שפוטרות מפת, ולכן אם שכח לומר בברהמ"ז רצה אינו חוזר). [הערת המערכת: אפויי מחלוקת לא מפשינן ואפשר לומר שכו"ע מודים ליסוד הזה רק שלדעת רוב הראשונים בכל זאת צריך פת על מנת שתיקרא בכלל סעודה או מטעם של לחם משנה שלוש פעמים "היום"]

²⁴ וע"ע בב"ח (שם) שבאר יותר הסברא בזה. משמע בדבריו, שהצורך בלחם הינו בגלל תכונתו שמשביע, וא"כ בסעודה-ג' שהאדם כבר מלאה בטנו מסעודת הבוקר, הרי סגי לו במיני-תרגימא והווי ממש כלחם.

²⁵ וכ"כ המ"ב (ריש תקכט) ש"כך הוא הדרך הנכון, ואולי בשונה ממה שכתב הרמב"ם (סוף הלכות שבת) סדר יום השבת את "מנהג צדיקים הראשונים".

²⁶ בפשטות כוונתו למנחה גדולה, וצ"ל שאע"פ שבד"כ סובר הרמב"ם (תפילה ג, ב) שצריך לכתחילה להתפלל מנחה-קטנה, מ"מ בשעת הצורך (כמו כאן, שצריך לאכול לשמחת-יו"ט, ואסור להתחיל לאכול לפני מנחה, ואכמ"ל בשיטות הראשונים בזה) מותר לכתחילה (כ"כ לבאר כמה מאחרוני זמנינו שצוינו במפתח על הרמב"ם של מכון הלכה-ברורה).

נחלקו האחרונים בהבנת "חציו לה' וחציו לכם", האם הכוונה כפשט המילים, חצי חצי²⁷, או שהכוונה שצריך זמן מסוים לזה וזמן מסוים לזה, ולאו דוקא חצי ולאו דוקא ביתס שוה²⁸. לצד הראשון שבעיני "חציו" כפשוטו, בארו אחרונים²⁹ את דברי הרמב"ם הנ"ל, שחצי היום הראשון מיועד לבימ"ד וחצי היום השני מיועד לאכילה ושתייה, וזמן האכילה הקצרה בבוקר הוא כנגד זמן מנחה אחר חצות³⁰, וכך מגיעים לחצי ממש.

אם כנים הדברים בהבנת הרמב"ם, הרי אם נצרף לכך מה שהתבאר לעיל (בחצי הראשון של המאמר), ששיטת הרמב"ם שבעיני ביו"ט ג' סעודות כשבת, אי"כ עלה בידינו שסעודה שניה הינה קטנה וטפלה בזמנה³¹ בהרבה מאשר סעודה-שלישית שנעשית ברחבות זמן, ויותר עיקרית.

²⁷ ציינו באנצ' תלמודית (כב, עמ' תקפו) לב"ח וא"ר (ריש סימן רמ"ב), ראשלי"צ ושאגת אריה.

²⁸ וכדעה אחרונה נקטו הפמ"ג והשפ"א (באחרון כתב בהחלטיות ובקצרה: "מה דמשמע ובדברי-מלכיאל (ד, כח) כתב ראייה לשיטה זו מסוכה נ"ג דא"ר יהושע כשהינו שמחים בשמחת בה"ש, שעה ראשונה תמיד של שחר משם לתפלה משם לקרבן מוסף משם לתפלת המוספין משם לביהמ"ד משם לאכילה ושתייה משם לתפלת המנחה משם לתמיד של בין הערבים ומכאן ואילך שמחת בית-השואבה. "הרי להדיא שהאכילה היתה קצת מן היום ולא חצי יום".

הקושי בשיטה זו, שלכאורה אין גבול ל"מעט", ואיך נוכל לומר שמי שלמד תורה או התפלל חמש דקות (שגם ככה חייב בכך מצד דין תפילה) קיים בזה "חציו לה'! וכן אם אכל חמש דקות, שקיים בזה חציו לכם!

וכמובן גם לשיטה של "חציו ממש" אין הכוונה לדיוק גמור, שא"א לצמצם, אלא שתהיה זהות עקרונית בשעות.

²⁹ ברמב"ם מהדורת פרנקל ציינו לכך את הראשלי"צ (לבעל אוה"ח-הקדוש) ושו"ת דבר-מלכיאל.

³⁰ ומ"מ ברור שאין הכוונה לסעודה קצרצרה כשיעור מנחה של יו"ט (כעשרים דקות), שאם נתבונן הרי פשוט (וכך הבין המשנה-ברורה תקכט,א) שמש"כ הרמב"ם שמנחה "אחר חצות" כוונתו לתחילת זמן מנחה, והוא שש וחצי שעות זמניות (ע' הלכות-תפילה, ג,ב, ושו"ע רלג,א, ושם במ"ב דיון האם כשהתפלל בשעה שישית יצא יד"ח בדיעבד), וא"כ הרי למד תורה גם זמן זה, ויש בידו לפי החשבון כשעה לסעודת הבוקר, ודוק.

ולפי"ז נראה שהמהלך הנ"ל ברמב"ם מובן בסברא, ולא כמש"כ ב"משמרת-מועד" על ביצה (עמ' קע) וכן בספר "בהדין עירובא" (עמ' מ"ב) שהוא דוחק.

³¹ בראשלי"צ, בדברי-מלכיאל (לעיל) ובספרי דבי רב (ג' עמ' שכ"ה) כתבו שאוכל קצת, כעין פת-שחרית ומ"מ למה שהתבאר שיש ביו"ט לדעת הרמב"ם ג' סעודות פשוט שבעיני סעודה ממש, ולא טעימה בעלמא, וגם מטעם שבעיני קידוש במקום סעודה.

ג. ראייה אפשרית ממרנן המשנה ברורה והחזון איש

ניתן להביא ראייה נוספת מדברי המשנה ברורה לגבי סעודה שלישית בערב פסח שחל בשבת³²: "וכהיום נהגו בכמה מקומות במדינתנו שאחר התפילה אוכלים מאכלים קרים של חמץ, ואחר חצי היום אוכלים תבשילים חמים שעמדו בתנור וכשנתבשלו בכלים של פסח ויוצאים בזה סעודה ג." (תמד ס"ק יד), וכך הורה החזון איש למעשה³³.

הנה לפי הנהגה זו יוצא שהמאכלים המרכזיים והעיקריים נאכלים דווקא בסעודה שלישית, ונמצא שסעודה שלישית עיקרית יותר בשבת זו מסעודה שניה. אמנם מדובר במצב הלכתי בו אין אפשרות לאכול שתי סעודות גדולות, בגלל דוחק הזמן, אבל אם היה חיוב להעדיף את סעודה שניה על-פני סעודה שלישית מדוע לא נהגו והנהיגו הפוך³⁴ * ?

ד. מסקנה למעשה

עכ"פ עלה בידינו שלנוהג לאכול סעודה-ג' יותר עיקרית מסעודה-ב' יש בהחלט על מי לסמוך (בפרט לצורך ת"ת וכיו"ב), ואינו צריך לשנות את הדבר.

³² לגבי השיטות השונות בעניין סעודה שלישית במקרה זה יעויין בהרחבה בספרו של הרה"ג משה הררי שליט"א **מקראי קודש (הלכות ליל הסדר)**, פרק א, סעיפים מג-מד.

³³ "בבוקר מאכלים קרים: חלב, גבינה, ביצים פירות וכיו. אחר מנחה לאכול בשר ודגים ותבשיל פסח". (קובץ אגרות חזון איש ח"א סי' קפח).

³⁴ * הערת המערכת: כמבואר ברמ"א, שם, סעיף א וביתר פירוט בדברי המשני"ב ס"ק ח (על-פי דברי הרמ"א בסימן רצא סעיף ה) מדובר כאן על אכילה ללא פת (שהרי היא נאכלת אחרי זמן איסור חמץ), ואם כן ספק גדול אם דינה כסעודה שלישית כלל אלא כאכילה גרידא. על מנת שניתן יהיה להתייחס אליה, בשעת דחק זו, כסעודה שלישית, עדיף לאכול בשר ודגים דווקא. לעומת זאת, בסעודה שניה שבה אוכלים פת אין צורך בבשר ובדגים, ומכיוון שקשה מאוד להסתדר עם בעיית התבשילים של חמץ, העדיפו לאכול בה מאכלים קרים שאין בהם בעיות.